

alföld

IRODALMI, MŰVELŐDÉSI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

306

KISS TAMÁS
LÁSZLÓFFY ALADÁR
TANDORI DEZSŐ
TORNAI JÓZSEF VERSEI

GÖRGEY GÁBOR
REGÉNYRÉSZLETE
GÉCZI JÁNOS
HATÁR GYŐZŐ
KISPRÓZÁI

„DEBRECENBEN
CSODAGYEREKESKEDTEM”
VÁSÁRY TAMÁS
VALLOMÁSAI

SZKÁROSI ENDRE
SZOMBATHY BÁLINT
ESSZÉI AZ ORÁLIS
ÉS MULTIMEDIÁLIS
KÖLTÉSZETRŐL

NEGYVENHARMADIK ÉVFOLYAM 1992/1

alföld

NEGYVENHARMADIK ÉVFOLYAM — 1992. JANUÁR

<i>Lászlóffy Aladár</i> verse: Menni a havazással szembe	3
<i>Görgey Gábor</i> : A halál hülye definíciói (regényrészlet)	5
<i>Tornai József</i> versei: A szkizofrén Ős-En, A szellem ősze, A kiszabadíthatatlan	12
<i>Kiss Tamás</i> verse: Könnyes anakreonidák	14
<i>Pintér Lajos</i> verse: Meg nem született költő versei	16
<i>Géczi János</i> : Fegyverengedély (kisprózák)	17
<i>Babics Imre</i> verse: C ₄ (Ázsia)	28
<i>Tandori Dezső</i> verse: Trivers 3. (Camel, padok, Los Rinos)	33
<i>Határ Győző</i> : Határérték, Gyógyjavallat, Hímes tojás-álmom (kisprózák)	35
fórum	
„Debrecenben csodagyerekeskedtem” (<i>Vásáry Tamás</i> zongoraművész vallomásai — lejegyezte <i>Korody P. István</i>)	39
tanulmány	
<i>Szkárosi Endre</i> : A szóbeliség szabadsága (A magyar kultúra orális tradíciói)	57
<i>Szombathy Bálint</i> : Húsz év után (A multimediális költészet magyarországi pályája)	63
szemle	
<i>Szirák Péter</i> : A túlzás poétikája (<i>Határ Győző</i> : Heliane)	71
<i>Ács Margit</i> : <i>Albert Gábor</i> : Sárkány és oktaéder	75
<i>Barabás Judit</i> : <i>Polcz Alaine</i> : Asszony a fronton	80
<i>Borbély Szilárd</i> : <i>Németh Gábor</i> : Angyal és bábu	82
<i>Szakolczay Lajos</i> : Váz, megcsukló forma (<i>Kibédi</i> <i>Varga Áron</i> : Szépen)	83
<i>Domonkos László</i> : A költő nyoma (<i>Pintér Lajos</i> : Kézjegy)	87
<i>Bertha Zoltán</i> : <i>Z. Szalai Sándor</i> : „Hit a harcban, remény a bajban” — (<i>Pályakép Tamási Áronról</i>)	88

Mondolat

Grendel Lajos: Kettéhasadt irodalom 90
Görömbei András: Viktor bácsi 92

Híreink 96

képek

Plugor Sándor grafikái

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL

*Jorgos Alevras, Kovács András Ferenc, Marno János, Vasadi Péter,
Visky András* versei
Esterházy Péter hangjátéka, *Tar Sándor* elbeszélése
„*Felszabadult-e a magyar irodalom?*” — a debreceni irodalmi napok
tanácskozásának szerkesztett szövege
Szemle, Mondolat

Megjelenik a Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatásával

alföld

Irodalmi, művelődési és kritikai folyóirat

Márkus Béla főszerkesztő
Aczél Géza főszerkesztő-helyettes
Keresztury Tibor olvasószerkesztő
Bertha Zoltán
Mészáros Sándor
Tar Sándor rovatvezetők

óta két év telt el, ám irodalmunkban semmi jelét nem észlelni a múlt kritikus bevallásának és átértékelésének. Ennek az lehet az oka, hogy a szocialista realizmus szemlélete oly erősen gyökerezett meg irodalmunkban, hogy e tanítás elvetésével a szlovákiai magyar irodalom egész közelmúltja kérdőjeleződne meg. Fábry Zoltánra itt mint csálthatatlan ítészre van szükség, és nem mint gondolkodóra és bátor publicistára. Fábry Zoltán kiemelkedő alakja irodalmunknak, de az ellentmondásaival együtt. Ahogy nem elvetendő minden szava, úgy nem is szentírás. Fábry egy egész nemzedék számára hivatkozási alap, a legfelsőbb instancia. Minden, ami irodalmunkban történik, belőle vezethető le, és az ő szemléletéhez kell, hogy visszavezessen. Helyettesít irodalomesztétikát, tájékozottságot a magyar és a világirodalomban, utólag is igazol vagy felment. Aki így viszonyul életművéhez, nem Európában, hanem a modern Bizáncban, valahol Szovjet Belső-Ázsiában a helye. Vagy már ott sem. Az ötvenes években inkább.

Hizsniai Zoltán fő bűne az, hogy nemzedékéből elsőként és egyetlenként a nyilvánosság előtt kérdőjelezte meg a szocreál romantika esztétikai mindenhatóságát, sőt érvényességét. Most alighanem megtanulja ő is, hogy aki szelet vet, vihart arat. Hogy nálunk nem gondolkodóra van szüksége a nemzetnek, hanem szentekre, fétisekre, vezérre. Mégis úgy gondolom, hogy az írása nyomán támadt viharra nagy szüksége volt irodalmunknak, s lesz szükség ilyen írásokra a jövőben is, ha sámánjaink be nem tapasztják a száját annak, aki másként nyilvánít véleményt, mint a törzsfőnökök többsége. Ha most higgadtan újra elolvassuk Hizsniai Zoltán esszéjét, látni fogjuk, hogy a szerző nem a szlovákiai magyar irodalom gyökereit akarta kimetszeni, hanem egy szemléletet támadott, éppen úgy, mint Tózsér Árpád harminc évvel ezelőtt. Az ő akkori esszéje nyomán olyan erjedés indult meg irodalmunkban, amely Hizsniai Zoltánhoz vezetett. Irodalmi értelemben Hizsniai Zoltán esszéje Tózsér esszéjének a leszármazottja. Nincs ebben semmi meglepő. Egy alaposabb irodalomtörténeti vizsgálat hamar kiderítené, hogy irodalmunk törésvonalai nem a nemzedékek törésvonalai mentén húzódnak. Hogy Balla Kálmán és Tózsér Árpád, Bettés István, Soóky László és Zs. Nagy Lajos, Farnbauer Gábor, Juhász József és Cselényi László, Hizsniai Zoltán és Tóth László poétikai párhuzamos vonásokat is mutatnak a sok eltérés mellett. Hogy valódi határ továbbra is a dillettantizmus és az irodalom között húzódik. Ha kettéhasadt ez az irodalom, akkor ebben az értelemben hasadt. Sajnos, még ma is.

GRENDEL LAJOS

Viktor bácsi

Már tíz éve hiányzik közülünk egy felejthetetlenül színes egyéniség. Álmaimban, képzelődéseimben gyakran úgy érzem, most is figyel bennünket finom intellektuális tekintete, csupán legendás jóságával még elnézőbb, még megbocsájtóbb. De itt van velünk a hiányával. Nem a legendájával, hanem a hiányával társa éjszakáinknak és nappalainknak. Legendája is eleven pedig, hiszen egy olyan korban alkotta és őrizte meg egyéniségének különleges minőségét, amely kor drasztikusan legázolta a szuverén személyiséget. Nem kímélte őt sem, sőt egyenesen céltáblájául választotta ezt a végtelenül szelíd

embert, s ő, mint egy pogány szent, szinte rezzenéstelen arccal állta a válogatott próbákat. Csak a tekintetében őrzött a szelídség mögött valami kimondhatatlan szomorúságot. Nemcsak abból jött ez, hogy minden pillanatban lepleznie kellett a megroncsolt test súlyos fizikai fájdalmát. Szomorúsága mélyebbről eredt, talán az emberi lét tragikumából, a humánus értékeinek erőtlenségéből — a század tébolyainak közepette. Szelíd jóságát pedig bizonyára — kivételesnek joggal nevezhető mélységű és szélességű — kultúrája táplálta.

Egyéb transzcendens vigaszt nem keresett.

Amikor megismerhettem, negyvenhét éves volt, sugárzó szellem — és fizikai roncs. Mi, akkori egyetemisták valamennyien Viktor bácsinak szólítottuk. A személyiségéből áradó közvetlenség miatt, vagy azért, mert éreztük, hogy a tanár úrnál is bensőségebb megszólítás illeti meg őt? Vagy akaratlanul is így akartuk kiemelni a bölcsészkar egyik legműveltebb tanárát a hozzá oly méltatlan adjunktusi minősítés alól? Nem tudom. Valahogy így volt ez természetes. Pedig akkor aligha tudtuk, hogy miféle élményeket hurcol magában, mit kellett elviselnie.

Csak később állt össze előttem is a kép.

A jómódú debreceni polgárfamiliából származó Julow Viktor már a Református Kollégium diákjaként felhívta magára a figyelmet: megnyerte az országos irodalmi pályázatot a magyar irodalom jellegét megrajzolól dolgozatával. Az okos és feltűnően csinos, jóképű fiatalember útja az Eötvös Kollégiumba vezetett, ahol felejthetetlen éveket töltött Ország László és Keresztury Dezső angol—magyar szakos tanítványaként. Különösen Ország László volt rá nagy hatással, életreszóló barátságot is kötöttek. De a szabadpolcos könyvtár lett igazi kincsesbányája az irodalom és képzőművészet iránt egyaránt érdeklődő Julow Viktornak. Ott tudatosult benne a kultúrájának a minden gyakorlati célszerűségnél mélyebb értelme, ott mélyült el sokoldalú érdeklődése és érzékenysége. Elvezte a szellemi életet, habzsolta szinte az ismereteket. Boldog volt. Szépírói ambíciókat is dédelgetett. Nagy életre készült gondtalanul, mégis komoly szellemi kihívások közepette.

Aztán ennek a boldog időnek hirtelen és drasztikusan vége szakadt. Megkapta a diplomáját, de másnap már a katonai behívóját is. Nem az Eötvös-kollégisták szokásos külföldi tanulmányútja következett, hanem a háború és a hadifogság. Megszökött, de elfogták. Egy hónapig naponta közölték vele, hogy másnap kivégzik. A kivégzés elmaradt, de a hosszú évekig tartó hadifogság, a többszáz kilométeres gyaloglás, a vizes árkokban való éjszakázás tönkretette a tüdejét és az ízületeit egyaránt. Öt év után betegesen tért haza. Angolul is elfelejtett szinte.

Elete a fényes szellem és a beteg test küzdelmévé változott. Előbb úgy látszott, sikerül visszaszorítani a kórt. A Fazekas Gimnázium, majd a Kossuth-egyetem világirodalmi tanszékének tanáráként nagy ambícióval és az egészségeseket is megszégyenítő munkabírással dolgozott. Néhány év alatt megírta monográfiáját Fazekas Mihályról, elkészítette — Kéry Lászlóval közösen — Fazekas műveinek kritikai kiadását, lefordította Fielding hatalmas terjedelmű művét, a Tom Jonest, tanulmányokat, kritikákat írt, tanított.

Megértő társra talált a szerelemben is. Ezerkilencszázötvenhat őszén úgy érezhette, mégiscsak egyenesbe kerül az élete. A forradalom aktív részese.

Aztán jöttek a szovjetek, s mindennek vége lett... Amikor egyik kedves tanítványát letartóztatták, Julow Viktor számolatlanul kettéosztotta akkor

felvett fizetését, s az egyik felét a bebörtönzött diák menyasszonyának adta: „szüksége lesz rá”. Aztán nemsokára őt is bebörtönözték... Hamarosan kiszabadult ugyan, de az egyetemre már nem engedték vissza. Nyolc esztendőn keresztül a Déri Múzeum megalázott, megtúrt munkatársaként dolgozott.

Történt aztán a hatvanas évek közepén, hogy baj lett Debrecenben. Barta János és tanítványai állítólag türhetetlen („narodnyik!”) szellemiségű irodalomtudományt műveltek. Rendet kellett csinálnia valakinek. Részben ezzel a missziós céllal küldték Debrecenbe Szabolcsi Miklóst, akinek a professzori kinevezés egyébként is jól jött, hiszen Debrecenből majd a Sorbonnera távozott. De amíg Debrecenben volt, nem úgy végezte a „rendteremtés” munkáját, ahogy azt a központi agy Pesten eltervezte, hanem szakmai és politikai tekintélyét latba vetette annak érdekében, hogy segítsen az igazi értékek érvényesítésében. Így lett a „mumus” Barta Jánosból hamarosan akadémiai levelező tag, s jelenhetett meg korábban leállított tanulmánykötete. Szabolcsi Miklós személyes kiállításának köszönhetően került vissza Julow Viktor is az egyetemre, most már a kedves szakterületét tanító felvilágosodás- és reformkori tanszékre. A múzeum száműzetés volt számára, ennek ellenére maradandót alkotott ott végzett munkájával is, anélkül talán ma sem lenne irodalmi múzeum Debrecenben, a legnagyobb irodalmi hagyományokkal rendelkező vidéki városban. Múzeumi munkatárs korában ismerte meg mélyen a debreceni diákköltészet értékeit, melyekből Bán Imrével közösen adtak ki egy szép kötetet.

Másodszori egyetemi tanári működése is hosszas szanatóriumi kezeléssel kezdődött. Erős fájdalom nélkül egyetlen napot sem tölthetett. Majd később, hogy a teljes lebénulástól megmeneküljön, iszonyatos műtéten esett át. A pályájáról többször kivetett embert rengeteg méltatlanság érte. Egykori diákjai között már professzorok voltak, amikor őt — jó ideig úgy látszott — örökös adjunktusi fokozatra ítélték. Aztán mindent elért, de már túlságosan későn ahhoz, hogy örülhessen is munkája külső eredményeinek. Pedig mennyi mindent elvégzett. Egyebek mellett a Ludas Matyi-motívum teljes világirodalmi vándorlásának történetével kiegészítette, átdolgozta Fazekasról írt könyvét. Megírta az 1990-ben második kiadásban is megjelentetett monográfiáját, a stílusokat szintetizáló Csokonairól, vezette a Csokonai kritikai kiadás munkálatait, újabb remek műfordításokat készített, eredeti meglátásokban bővelkedő tanulmányok sorát írta. A debreceni felvilágosodás teljes eszme- és stílustörténeti szintézisét megalkotta, alapos bevezetővel kiadta Gvadányi Falusi nótáriusát; örökké kutatott, örökké felfedezett valamit.

Nyomasztották a rég lejárt határidők, de az órákat nem számolgotva beszélgetett tanítványaival, barátaival. Úgy szerette az irodalmat, a kultúrát, hogy évtizedekig tudott egy témával foglalkozni. Újra és újra elővette, új eredményre jutott, új ötlete támadt. Azt szerette, ha mindent tudott tárgyáról, s olyan víziója támadt egy-egy íróról, hogy azt is kitalálhatta volna, egy-egy mai kérdésben miként vélekedne.

Lehetséges, hogy pedagógiai módszere csak őhöz méltó emberek számára való: a megbecsülés pedagógiáját vallotta. Azt szerette volna, ha a diák nem a jegyért, hanem magáért a tudásért, a kultúráért tanul, s akkor is megszerzi ismereteit, ha nem kéri azt számon rajta. Azzal tanított, hogy partnernek tekintett.

Nagylelkűen osztogatta az elismeréseket. Mindig abba kapaszkodott, amit tudott a diák, sohasem azt kereste, hogy mit nem tud, sohasem akart „megfogni”

senkit. Minden új ötletnek örült. Gesztusaival felemelt. Nagylelkűen hivatkozott tanítványai munkáira, pedig talán éppen a tőle hallott ötletet írták meg.

Túlzott türelmét tanítványai is érzékelték. Egyszer egy vidám műsorban szellemesen adták elő, hogy miként vélekedik Julow Viktor arról a szemináriumi dolgozatról, melyben a szerző felfedezi, hogy Ludas Matyi nem Döbrögit, hanem Dorottyát verte meg... A diákfantázia szerint Viktor bácsi ezt a „felfedezést” sem utasította el. Újszerűnek, meglepőnek találta, s jelezte, hogy ő sokat foglalkozott Fazekassal és Csokonaival, eddig ez mégsem jutott eszébe, de majd gondolkodik még.

Bizonyosan vannak, akik visszaéltek ezzel az engedékeny pedagógiával, de nem kevesen vannak, akiket a figyelem, megbecsülés sokkal nagyobb teljesítményre ösztönzött, mint a szigorú számonkérés. Mert szégyelltek nem tudni.

Az egyenrangúságjó érzésével megajándékozó közvetlensége folytán valóban úgy jártak hozzá tanítványai, mint az erős hitűek a lelki atyához. Minden bajukat, örömeiket elmondták neki. Egyik tanítványa 1970-ben azt kérdezte tőle, mit csináljon, mert erősen agítálják, hogy lépjen be a pártba. Viktor bácsi a megszokott közvetlenséggel felelte: „ha erőltetik, de maga nem akar belépni, halogassa, kérem”.

Ez a „halogassa, kérem” nagyon gyorsan elterjedt az egyetemen. Ő ezt egyáltalán nem sérelmezte.

Ugyanebben az évben én pedig egy este azzal állítottam be hozzájuk, hogy nyomozó járt nálam, szeretne beszervezni spiclinek, s többek között róla is igen intenzíven érdeklődött. Viktor bácsi ezt is természetesen fogadta, s azonnal arra készített fel, hogyan viselkedjem majd, ha bevisznek a rendőrségre, papírt tesznek eléem, hogy írjam le, kinek mondtam el a szigorúan tiltott titkot. Ő ennek is tudta már a dramaturgiáját, megóvott attól, hogy az a névsor felhasználható legyen...

Említettem a mély szomorúságot a szemében. De milyen önfeledten, milyen örömmel, játékos dévajssággal tudta végigénekelni a *Két út van előttem* összes strófáját, s milyen boldog volt, amikor az egyetemi intézeti esteken a diákok mindig elénekeltek neki a tőle tanult diákdalt, a *Midőn Wittenbergában a kaput zörgettem* kezdetűt.

Milyen önfeledt örömmel hajolt Borszéken a forrás fölé, milyen időntúli derűvel magyarázta kedves kertjében, hogy „a gyom is növény”, más szóval, hogy az iránt is lehet türelemmel lenni.

Milyen örömmel beszélt arról, hogy egy felvilágosodás konferencián különlegesen tehetséges fiatal kutatókat ismert meg Szegedy-Maszák Mihály és Szörényi László személyében...

Ugyanazzal a közvetlenséggel beszélt az erdélyi parasztokkal az állatok és növények természetéről, mint Weöres Sándorral az óangol költészet ritmikájáról. A grafológiától a középkori számmissztikáig, a festészettől a lélekvándorlásig minden érdekelte. Hihetetlen világszomj élt benne. Akik a *Tom Jones* vagy a *Bacon esszék* újabb s újabb kiadásait olvassák, bizonyára nem gondolnak arra, hogy a kitűnő műfordító soha nem jutott el angol nyelvterületre, hogy hiába adta be pályázatait akárcsak néhány napos tanulmányútra is...

Már tíz éve hiányzik közülünk felejthetetlenül színes egyénisége. Hiánya nem fogy a múlt idővel.